

15. *Shmelov A.G. Vvedenie v eksperimentalnuyu psihosemantiku. / A.G. Shmelov – M., 1983. – 157 s.*

Воронюк И. В. Исследование латентных личностных конструктов предпочтений к литературе и информации у старшеклассников как целевых объектов при креативном выборе способа влияния учителем. В статье кратко изложены результаты факторного анализа массива оценок учениками (обоих полов вместе) литературных жанров и информации, результаты ранжирования и факторный анализ предпочтений к литературным жанрам и информации отдельно у учащихся женского пола и у учащихся мужского пола, оценку значимости различий в предпочтениях к литературным жанрам у старшеклассников и старшеклассниц, результаты анализа данных о предпочтениях к литературным жанрам и информации.

Ключевые слова: латентные личностные конструкты, креативное влияние учителя на учеников, факторный анализ, ранжирование, оценка значимости отличий, гендерные отличия

Voronyuk I. V. The research of latent personality constructs preferences to literature and information in high school students as targets in the silence of the creative choice of the way the teacher influences. The article briefly summarizes the results of factor analysis an array of grades by students (both sexes together) of literary genres and information, ranging results and factor analysis of preferences for literary genres and information separately from female students and male students, assessing the significance of differences in preferences for literary genres in boys and girls, the results of analysis of data on preferences for literary genres and information separately for students of different sexes.

Keywords: latent personality constructs, creative influence of the teachers to students, factor analysis, ranging, assessment of the significance of differences, gender differences.

Відомості про автора:

Воронюк Ірина Вячеславівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології факультету філософської освіти та науки НПУ імені М.П. Драгоманова, м. Київ, Україна, V.IrinaV4458@gmail.com

Information about the author:

Voronyuk Irina Vyacheslavovna – Candidate of Psychology, Associate Professor of the Department of Psychology of the Faculty of Philosophical Education and Science of the National Pedagogical University named after M.P. Dragomanova, Kiev, Ukraine, V.IrinaV4458@gmail.com

Статтю подано до друку 26.03.2017.

УДК 74.015.3:35.035

© Л. В. Клочек, 2017

Л. В. Клочек (м. Київ)

ЦІНІСНО-ДІАЛОГІЧНА ПАРАДИГМА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ВЗАЄМОДІЇ

Клочек Л. В. Ціннісно-діалогічна парадигма розвитку соціальної справедливості у педагогічній взаємодії. У статті обґрунтовується ціннісно-діалогічної парадигма розвитку соціальної справедливості у педагогічній взаємодії, основою якої є поєднання ціннісного та діалогічного підходів. Презентуються положення ціннісного підходу, згідно яких: людина визначається як найвища цінність, яка заслуговує на відповідне ціннісне ставлення до неї оточення; утверджуючи себе як цінність, вона виявляє ціннісне самоставлення, що обумовлює її ціннісне ставлення до іншого; цінність соціальної справедливості посідає провідне місце серед

цінностей особистості педагога, оскільки смисли педагогічної діяльності визначаються гуманістичними ідеалами. Визначаються положення діалогічного підходу, за якими: діалогічні взаємини суб'єктів виступають оптимальною умовою для їх конструктивної взаємодії; діалог є способом вербального спілкування й одночасно феноменом інтерсуб'єктної взаємодії, яка базується на діалогічній спрямованості учасників; у форматі діалогічної взаємодії встановлюється психологічна рівність між її учасниками та здійснюється двосторонній розвивальний впливу, що виявляється в позитивних змінах у моральному розвитку особистості кожного суб'єкта взаємодії. Презентується авторське розуміння ціннісно-діалогічної парадигми, яке полягає в тому, що досягнення соціальної справедливості у педагогічній взаємодії стає можливим за умови діалогічності взаємин учителів і учнів. Гуманізація їх стосунків забезпечується наявністю в структурі морально-ціннісної сфери особистості педагога цінності соціальної справедливості, яка стає його особистісною цінністю (якістю) та виявляється в ціннісному (рівному, неупередженому, об'єктивному) ставленні до кожного без виключення учня і таким чином задає вектор моральної поведінки педагога.

Ключові слова: соціальна справедливість, моральна цінність, діалог, інтерсуб'єктна взаємодія, психологічна рівність.

Постановка проблеми. Вивчення психологічних особливостей досягнення соціальної справедливості у педагогічній взаємодії її суб'єктів потребує обґрунтування методологічного забезпечення. Актуальною є проблема аналізу вихідних положень психологічних наукових підходів, у межах яких дослідження феноменології соціальної справедливості у взаємодії учасників навчально-виховного процесу було б ефективним і таким, що презентувався б як провідна концептуальна стратегія гуманізації стосунків у сучасній школі. Нам видається, що саме застосування ціннісно-діалогічної методології, в рамках якої утверджується цінність особистості кожного учасника педагогічних взаємодій дозволить вирішити окреслену проблему. Ціннісно-діалогічна парадигма може втілюватися не тільки в науковому дослідженні однієї з важливих проблем педагогічної психології, але й бути цілком ефективною у практичному застосуванні результатів її теоретичного вивчення.

Аналіз наукових досліджень. Педагогічна взаємодія є провідною ланкою професійної діяльності вчителя й основою ефективності процесу навчання і виховання підростаючого покоління. Фундамент такого трактування цього різновиду соціальної взаємодії заклали міркування дослідників П.Д.Юркевича, К.Д.Ушинського, П.Ф.Каптерєва. Змістовно ідея педагогічної взаємодії зводиться до поєднання діяльностей учителів і учнів, від чого відштовхувалися вчені, які, згідно своїх світоглядних і наукових позицій, пропонували різні концепції цього соціального явища. Серед найпопулярніших свого часу була діяльнісна парадигма (М.Я.Басов, Г.С.Костюк, О.М.Леонтьєв, С.Л.Рубінштейн) та системний підхід (В.П.Кузьмін, Б.Ф.Ломов, О.В.Скрипченко). Дещо пізніше актуальними стали особистісно-діяльнісний (К.О.Абульханова-Славська, Б.Г.Ананьєв, Л.І.Анциферова, Н.Л.Коломінський), та особистісно-орієнтований (І.Д.Бех, С.Д.Максименко, С.Д.Смирнов, І.С.Якиманська) підходи, провідні положення яких ґрунтувалися на ідеях уваги педагога до особистості школяра як суб'єкта учбової діяльності та процесів навчання і виховання. У межах соціально-психологічної парадигми (В.М.Соковнін, Б.Д.Паригін, Б.Ф.Поршнєв) акценти у дослідженні проблем педагогічної взаємодії зміщувалися на міжособистісні взаємини вчителів і учнів, в основі яких лежать ставлення учасників навчально-виховного процесу один до одного та до оточуючого середовища. Наукові положення В.М.М'ясищева про зумовленість діяльності та поведінки особистості її ставленнями до різних сторін дійсності знайшли своє продовження в концепціях Я.Л.Коломінського, О.В.Киричука. Психологічний контакт між педагогом і учнями,

взаєморозуміння, що внаслідок цього виникає, пов'язані зі справедливими ставленнями учасників педагогічної взаємодії один до одного, які виникають у процесі діалогічного спілкування.

Постановка завдання полягає в тому, щоб обґрунтувати доцільність застосування ціннісно-діалогічної методології як нової парадигми розвитку соціальної справедливості у педагогічній взаємодії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-моральним завданням педагога є встановлення соціальної справедливості у процесі його взаємодії зі школярами. Реалізація вказаного завдання можлива за умови здійснення педагогом стосовно усіх без виключення учнів, з якими він співпрацює, справедливих дій – об'єктивного оцінювання навчальних досягнень школярів та їхніх поведінкових проявів. Неупередженість, яку при цьому демонструє вчитель, є свідченням ціннісного ставлення до учнів не тільки як до об'єктів свого впливу, а й як до суб'єктів, з якими він взаємодіє на паритетних засадах у форматі діалогічного спілкування. Моральні принципи, які визначають педагогічні прояви вчителя, доцільне застосування ним методів винагороди, заохочення, покарання свідчать про те, що педагог у своїй діяльності керується однією з найважливіших моральних цінностей – цінністю соціальної справедливості.

Аксіологічна методологія, яка, на наш погляд є прийнятною у дослідженні проблеми соціальної справедливості у педагогічній взаємодії, в своїй основі виходить, з точки зору В.В. Волошиної, з «...положення про цінності як детермінуюче ядро особистісного розвитку, визнання учасників освітнього процесу активними ціннісно-мотивованими суб'єктами, сутнісними силами яких є система особистісних цінностей, їх деонтологічний, інтелектуальний та творчий потенціал» [7, с. 75].

Основою ціннісного підходу вважаються світоглядні позиції видатних мислителів, обґрунтовані ними принципи і положення. Так, І.Кантом була розроблена концепція людської природи, згідно якої особистість розглядалася як найвища цінність. Філософ стверджував самоцінність людини і тим самим обґрунтовував необхідність ціннісного до неї ставлення інших [9]. Про цінність людини у своїх працях писав М.М. Бахтін. Однією з фундаментальних тез мислителя є те, що людину не можна розцінювати як річ чи предмет. Вона, в першу чергу, є особистістю, індивідуальністю, носієм духовності [2]. У широких наукових поглядах В.І. Вернадського достойне місце займають висловлювання вченого про цінність людини – продукту розвитку цивілізації та культури суспільства. Засновник філософії освіти Р.Пітерс, не применшуючи цінність особистості учасників педагогічного процесу – вчителів і учнів, – наголошував на необхідності долучення останніх до цінностей – надбань людської культури, що мають стати для них ціннісними знаннями, якими вони керуватимуться у дорослому житті [15].

У психологічній науці ціннісний підхід заснований на постулатах західних представників гуманістичного напрямку А. Маслоу, К. Роджерса, В.Франкла та базується на наукових позиціях сучасних учених І.Д.Беха, Б.С.Братуся, І.С.Булах, Д.О.Лєнтьєв та ін.

Дослідник В.О. Сластьонін наголошував на тому, що у межах аксіологічного підходу цінності трактуються як нормативи, регулятори діяльності особистості (цінності-норми, цінності-ідеали, цінності-цілі, цінності-засоби) [15]. Для педагога цінність соціальної справедливості у педагогічній взаємодії є одночасно і нормою (оскільки він орієнтується на загальновизнану вимогу бути неупередженим у відносинах з учнями), й ідеалом (тому що вияв справедливості у взаєминах зі школярами має бути справою честі педагога), і метою (реалізація якої передбачає досягнення вчителем високого рівня професіоналізму в педагогічній діяльності через удосконалення вмінь будувати стосунки з учнями на принципах взаємної поваги, чесності, правдивості, об'єктивності), і засобом (який приводить у відповідність ціннісну орієнтованість педагога та його педагогічні дії, вчинки, поведінку в цілому).

З точки зору ціннісного підходу соціальну справедливість в освіті розглядав З.І. Равкін. У презентованій ученим класифікації цінностей виділялися види (соціально-політичні, інтелектуальні, моральні, професійно-педагогічної діяльності), у характеристиці яких віддзеркалюються аспекти ціннісного ставлення вчителів до учнів як однієї зі сторін педагогічної взаємодії. Соціально-політичні цінності трактувалися вченим як рівне право на освіту усіх без виключення людей. Інтелектуальні цінності, виділені дослідником, виявляються у повазі педагога до вияву учнем допитливості, прагнення до пізнання нового. Моральні цінності передбачають визнання честі та гідності учня, готовність педагога до співробітництва з ним. Серед характеристик цінностей професійно-педагогічної діяльності виокремлюється відповідальність педагога за організацію педагогічної взаємодії та її результат, позитивний стиль спілкування з учнями [14].

Як зазначав В.О. Сластьонін, у запропонованій З.І. Равкіним класифікації відтворюється гуманістична спрямованість педагога, налаштування його на ціннісний діалог з учнями. Сам же вчений, обґрунтовуючи авторську класифікацію цінностей педагогічної діяльності, в якій він виокремлював цінності самодостатнього типу, що кваліфікувалися як можливість для особистісного розвитку учнів та педагогів, та цінності інструментального типу, що зводилися до суспільного визнання професіоналізму вчителя й перспектив його професійного зростання, актуалізував проблему педагогічної культури [15].

Згідно концептуальних наукових положень І.Д. Беха, Б.С. Братуся, І.С.Булах, Д.О.Леонтєва, Н.І.Непомнящої, при здійсненні аналізу проблематики людських цінностей, влучним було запровадження терміну «особистісні цінності», який визначався як «усвідомлені, відрефлексовані найбільш загальні смислові утворення» (Б.С.Братусь), що складають «внутрішній стрижень особистості» (І.Д.Бех). Особистісні смисли, які виникають на певному етапі трансформації соціальних цінностей в особистісні, відображають життєві ставлення суб'єкта (Д.О.Леонтєв) і визначають життєві цілі й принципи особистості (Б.С.Братусь, Г.Л.Будінайте, Т.В.Корнілова). І.С.Булах, Н.І.Непомняща у своїх дослідженнях встановили зв'язок особистісних цінностей та ставлень у системі «Я-інший».

Цінність соціальна справедливість у структурі моральної свідомості педагога стає особистісною, коли вона трансформується із соціально визнаної, заданої ззовні, в усвідомлену, внутрішньо прийнятну особистістю вчителя. Вона відображає його життєве і професійне ставлення до учнів, яке відрізняється позитивністю, гуманністю та пронизане визнанням цінності особистості кожної дитини. І.Д.Бех стверджував, що будь-яка особистісна цінність у розвиненій формі виступає також як самоцінність. Вчений зауважував, що, незважаючи на різноманітні прояви, суть будь-якої особистісної цінності виявляється у ставленні до свого предмета як до самоцінності. Предмет цінності не зводиться до засобу чи користі, натомість виявляється у добродійних діях її носія [3].

Про самоцінність особистості у своєму дослідженні писала Л.Є.Просандєєва. У рамках авторського особистісно-ціннісного підходу вчена обґрунтувала твердження про те, що особистість та її права є найвищою цінністю. Таке ставлення до людини обумовлює її вільний розвиток, прояв потреб і демонстрацію здібностей, забезпечує благополуччя особистості, що позначається на характері її соціальних взаємодій [13]. Ціннісне ставлення педагога до себе, яке засвідчує справедливе оцінювання ним своїх чеснот, позитивно позначається на характері стосунків з учнями. Вчитель, який визнає свою гідність, схильний визнавати гідність іншого учасника педагогічної взаємодії, тому що в основі такого ставлення лежить у першу чергу повага до школяра. Цінність іншої людини (що є складником цінності соціальної справедливості) стає особистісною цінністю педагога, яка забезпечує ціннісно-нормативну регуляцію відносин

учасників педагогічної взаємодії, налагодження між ними конструктивного діалогу, результатом якого має стати обопільне визнання цінності особистості протилежної сторони.

Отже, застосування ціннісного підходу в процесі дослідження психології соціальної справедливості у педагогічній взаємодії ґрунтується на таких положеннях: 1) людина є найвищою цінністю, яка заслуговує на відповідне ціннісне ставлення до неї оточення; 2) утверджуючи себе як цінність, людина виявляє ціннісне самоставлення, що позначається на розвитку її ціннісного ставлення до іншого учасника соціальної взаємодії; 3) у процесі педагогічної взаємодії обидві її сторони засвоюють ціннісні знання про соціальну справедливість, які формують розуміння природи ціннісно-нормативної регуляції відносин учасників взаємодії; 4) цінність соціальної справедливості посідає провідне місце серед цінностей особистості педагога, оскільки смисли педагогічної діяльності визначаються гуманістичними ідеалами.

У дослідженні нами проблеми соціальної справедливості у педагогічній взаємодії доцільним видається поєднання ціннісного підходу з діалогічним, згідно основних положень якого розвиток і прояв у вчителя якості соціальної справедливості у взаємодії зі школярами розглядається через призму категорії діалогу. На наш погляд, застосування цього підходу обумовлюється тим, що він дозволяє вивчати процес становлення і функціонування у педагогічній практиці вчителя його особистісної цінності (якості) соціальної справедливості через вивчення особливостей відносин зі школярами.

Ще за часів античності мислитель Сократ обґрунтував ідею важливої ролі діалогічної форми спілкування у розвитку та стимулюванні психологічних можливостей людини. У подальшому парадигмальні ідеї філософської феноменології, антропології, персоналізму, герменевтики, екзистенціалізму стали підґрунтям психологічного трактування універсальної природи діалогу. Особливо цінними є здобутки морально-онтологічної філософії М.М.Бахтіна, С.Л.Франка, П.О.Флоренського, в рамках якої відбувся перехід від монологічної гносеології та постійного протиставлення суб'єкта буття об'єкту його впливу до онтолого-діалогічної гносеології.

У психологічній науці ідея діалогу набула свого розвитку в працях Г.М.Андрєєвої, І.Д.Беха, І.С.Булах, О.О.Бодальова, Г.В.Дьяконова, Л.В.Долинської, Б.Ф.Ломова та ін. вчених, які свою наукову увагу акцентували на суб'єкт-суб'єктній взаємодії учасників соціальних процесів. Зокрема, Б.Ф.Ломов підкреслював, що джерелом механізму взаємодії є «суб'єкт-суб'єктність стосунків». Вплив, що люди здійснюють один на одного під час спілкування, є безперервною взаємодією суб'єктів, які виступають у цьому процесі як партнери. Вчений сформулював принцип взаємності, згідно якого діяльності взаємодіючих сторін поєднуються однією метою спільної діяльності, в якій кожен з них виступає як її суб'єкт і як суб'єкт взаємодії одночасно [11]. Виходячи з таких поглядів, у навчально-виховному процесі діяльності вчителя й учнів у своєму поєднанні становлять спільну діяльність, спрямовану на досягнення мети інтелектуального й особистісного розвитку останніх. Це відбувається у форматі діалогічного спілкування, де кожен з його учасників виступає як рівноправний партнер, але у межах своїх рольових повноважень здійснює вплив на протилежну сторону. Не порушуючи її прав, виявляє до неї справедливе ставлення.

М.М.Обозов зауважував, що існують різні рівні інтенсивності взаємозв'язку учасників соціальної взаємодії – партнерів по спілкуванню і спільній діяльності. Такі з них, як взаємозв'язок на кшталт «вплив і взаємовплив», дієвий взаємозв'язок, передбачають діалогічність стосунків [12] і, на нашу думку, сприяють досягненню у взаємодії соціальної справедливості щодо будь-кого з її учасників. Взаємний вплив учителя й учнів один на одного у процесі педагогічної взаємодії відбувається за умови активних дій її суб'єктів. Висловлені

позиції, відстоювання своєї правоти, намагання встановити емоційно-когнітивну рівновагу в стосунках – все це стає можливим за умови ведення діалогу між учасниками навчально-виховного процесу.

У дослідженні психології діалогу Т.О.Флоренська обґрунтувала духовно-ціннісний підхід. Вчена розглядала діалог не тільки як спосіб вербального спілкування, але й як феномен ставлення однієї людини до іншої та до світу в цілому, що сприяє повноцінному особистісному розвитку й відкриває перспективи гуманістичної самоактуалізації його учасників. Учена апелювала до висловлювань О.О.Ухтомського – автора вчення про домінуючу – про те, що людина має в собі виховати здатність переключатися зі свого життя на життя іншого, долати свої егоцентристські позиції та демонструвати поведінку децентрованого суб'єкта [16].

У своїй науковій концепції вчена Г.М.Андрєєва зміст поняття діалогу значною мірою зводила до передачі інформації від комунікатора до реципієнта, визначала як діалогічне мовлення, що передбачає зміну комунікативних ролей. Незважаючи на те, що Г.М.Андрєєва у своєму трактуванні діалогу його тлумачила переважно як лінгвістичне явище, вона наголошувала на тому, що діалог відбувається між двома особистостями, кожній з яких властиві свої інтенції. Саме тому діалог характеризується двосторонністю, де має місце не просто передача інформації від одного суб'єкта до іншого, а їхня взаємодія, активна позиція кожної сторони, що виявляється у змісті вчинків, які можуть тлумачитися як справедливі чи несправедливі. Вербальна комунікація, на думку вченої, може бути успішною, якщо співрозмовники виявлятимуть увагу не тільки до змісту висловленої інформації, а й до особистості іншого учасника спілкування, тому що розуміння смислу висловленого пов'язане з розумінням особистості комунікатора [1].

Розглядаючи діалог як акт комунікації, Ю.М.Ємельянов разом з тим торкався проблеми взаємодії його учасників. Дослідник підкреслював наявність паритетних позицій суб'єктів при веденні діалогу, їх психологічної рівності у розмові. Комунікативна компетентність, яка дозволяє кожній стороні успішно взаємодіяти, на думку вченого, залежить від того, наскільки вони (або принаймні один з них) мають багатий життєвий досвід, у якій мірі володіють етичними знаннями, яку мають загальну ерудицію та досвід міжособистісного спілкування [9]. У педагогічній взаємодії встановлення психологічної рівності між учителем і учнями, ведення паритетного діалогу забезпечується комунікативною компетентністю суб'єктів спілкування, яка ґрунтується на етично упорядкованому цілісному життєвому досвіді вчителя та досвіді міжособистісного спілкування учнів.

В основі концепції діалогу С.Л.Братченка лежить вихідне положення про «комунікативні права особистості». Їх сукупність забезпечує таку взаємодію під час спілкування, яка визначає, по-перше, партнерство суб'єктів, по-друге, взаємне визнання їх особистості, по-третє, межі психологічної свободи учасників діалогу. Цими правами є наступні: право особистості на власну систему цінностей, право на гідність та повагу до неї оточуючих, права на індивідуальність, незалежність, можливість відстоювання себе та своєї позиції, право на свободу думки та право на відповідальність за результати діяльності [4].

Г.В.Дьяконов у своєму розумінні діалогу виходив з його екзистенційно-онтологічного вивчення і тлумачив як багатогранне явище, яке можна аналізувати з різних точок зору: як процес, подію, «спів-буття», «само-буття», «іншо-буття» його учасників [8]. З позицій такого підходу можна розглядати діалогічні стосунки, які встановлюються між суб'єктами педагогічної взаємодії. Так, у плані процесу діалог учнів і вчителя виглядає як використання останнім таких прийомів і технологій, за допомогою яких здійснюється навчально-виховний вплив на школярів. Демонстрування вчителем свого морального ставлення до учнів, спілкування з ними у вимірі загальнолюдських цінностей прищеплює школярам норму ціннісного, справедливого ставлення

до іншої людини. Діалог учасників навчально-виховного процесу як подія мислиться ними як така взаємодія, яка є значущою для кожної сторони. І вчитель, і учні в діалозі отримують такий досвід співробітництва, співтворчості, такі позитивні переживання з приводу схожості цінностей, які позитивно позначаються на векторі особистісних змін кожного. Це дає можливість у поточній ситуації сприймати учасниками взаємодії один одного як партнерів, рівних у своїх правах суб'єктів, які працюють на досягнення спільної мети. У плані «спів-буття» діалогічність взаємин учителя і школярів виявляється в дотриманні педагогом тактики ділових взаємостосунків, у застосуванні оптимальних способів організації демократичного спілкування з учнями. Його соціальна справедливість передбачає гуманістичну стратегію управління діяльністю школярів, головним інструментом якого є діалогічність взаємин. Вони визначають «само-буття» кожної сторони педагогічної взаємодії. Предметом оцінювання вчителя стають власні особистісні та професійні якості, які виявляються чи утворюються у діалогічних стосунках з учнями, та стиль педагогічної діяльності. У плані «іншо-буття» відкриваються можливості для виходу суб'єктів за межі власне педагогічної взаємодії, що у подальшому дає їм можливість реалізувати потребу в самоактуалізації. Усвідомлення вчителем доцільності своїх справедливих дій щодо учнів, сприймання їх школярами як норми життя, а також справедливе оцінювання учнями результатів діяльності педагога і позитивні переживання останнього щодо цього – все це «виводить» обидві сторони взаємодії за її рамки, формує загальне ціннісне ставлення до людини як такої та потенційно наближає особистість до самоактуалізації.

І.С.Булах, Л.В.Долинська пов'язували процеси самоактуалізації, самовираження особистості з усвідомленням нею своєї активної позиції у взаємодії з іншою людиною. Увага вчених акцентувалася на умовах досягнення рівності психологічних позицій у діалогічних взаєминах викладачів і студентів. Під психологічною рівністю розумілося не повне співпадіння позицій обох сторін взаємодії чи відтворення ними певних значущих конструктів цього явища, а визнання особистості свого партнера, її гідності, взаємна повага [6]. І.С.Булах відмічала, що рівність, яка встановлюється у стосунках суб'єктів діалогічного спілкування, виключає прояв авторитаризму з боку більш статусного учасника, надмірну демонстрацію ним своїх компетентностей і утверджує партнерські позиції обох сторін взаємодії [5].

Про місце діалогу, його роль та особливості у взаємодії вчителів і учнів висловлювався І.Д.Бех. Учений переконливо доводив, що під час діалогічної взаємодії суб'єкти виявляють активність не тільки по відношенню до предмета спільної діяльності, а й один до одного. Особистість кожного дослідник визначав як діалогічне утворення, становлення якого відбувається у дитячому віці у процесі діалогічних взаємодій. Розроблена вченим дискурсивна технологія інтимно-особистісного спілкування включає процеси, які спрямовані на активізацію механізмів і внутрішніх детермінант розвитку особистості його учасників, особливо школярів. У обох сторін взаємодії виявляється «Ми-переживання», яке створює загальну конструктивну атмосферу діалогу. Таке спілкування сприяє свідомому прийняттю учнем моральних цінностей, які стають особистісними – внутрішнім регулятором його моральної поведінки. Створення сприятливих умов для особистісного розвитку школярів забезпечується таким реагуванням на їхні прояви, що сприяє позитивним моральним перетворенням школярів. У діалозі, на думку І.Д.Бека, обидві сторони мають виявляти ціннісне ставлення як до своєї особистості (що є справедливим по відношенню до себе), так і до партнера по спілкуванню. Вчений наголошував на важливості створення у процесі діалогу учасників педагогічної взаємодії можливостей для вияву «Я-переживань» вихованця, які стають передумовою інтеріоризації моральних цінностей в особистісні [3].

Таким чином, застосування діалогічного підходу в дослідженні проблеми психології соціальної справедливості у педагогічній взаємодії зводиться до таких положень: оптимальною

умовою для конструктивної взаємодії учасників соціальних процесів є діалогічність їх відносин; діалог є способом вербального спілкування і одночасно феноменом інтерсуб'єктної взаємодії; соціальна справедливість у соціальних взаємодіях людей передбачає ведення діалогу між суб'єктами, які займають паритетні позиції відносно один одного; у форматі діалогічної взаємодії встановлюється психологічна рівність між її учасниками, що спонукає їх до децентрації, домінанті на цінності іншої людини, відкритості у взаєминах; діалогічна взаємодія передбачає здійснення її учасниками взаємного розвивального впливу, що виявляється в позитивних змінах в моральному розвитку особистості кожної сторони, в здатності робити моральний вибір, відстоювати власну гідність і вдаватися до справедливих дій по відношенню до іншої людини.

Ми вважаємо, що поєднання основних положень ціннісного та діалогічного підходів дозволить сформулювати наукові принципи розвитку соціальної справедливості у педагогічній взаємодії, визначити її соціальні умови, психологічні чинники та механізми, виявити закономірності цього процесу. Наше розуміння ціннісно-діалогічної парадигми полягає в тому, що досягнення соціальної справедливості у педагогічній взаємодії стає можливим за умови, якщо інший (учень) є цінністю для вчителя і одночасно виявляє самоцінність у діалогічності взаємин обох сторін взаємодії. Їх спільна діяльність, спрямована на реалізацію мети інтелектуального, особистісного, творчого розвитку учнів, об'єднує школярів з учителем, робить партнерами у взаємодії. Гуманізація цього процесу забезпечується наявністю в структурі морально-ціннісної сфери особистості педагога соціальної справедливості як особистісної цінності (якості), яка виникає внаслідок інтеріоризації ззовні заданої соціальної цінності та виявляється в ціннісному (рівному, неупередженому, об'єктивному) ставленні до кожного без виключення учня і таким чином задає вектор моральної поведінки педагога. Соціальна справедливість належить до стрижневих цінностей особистості вчителя, навколо якої вибудовується його ціннісне ставлення до учнів і ціннісне самоставлення. Разом з тим, під час діалогічного спілкування, у форматі рівнопартнерських взаємин, соціальна справедливість виявляється у ціннісному ставленні учнів до особистості вчителя, у визнанні ними величини духовного внеску педагога у процес їх навчання та виховання.

Отже, основи соціальної справедливості у педагогічній взаємодії закладають самоцінність учителя й самоцінність учня та актуалізують ведення діалогу між учасниками педагогічної взаємодії. Ціннісний діалог передбачає «спів-буття» двох суб'єктів у поточній ситуації, встановлення між ними психологічної рівності, досягнення партнерства в обговоренні питань спільної діяльності. Вчителі й учні у процесі ведення паритетного діалогу демонструють взаємне визнання особистості один одного, взаємну повагу та готовність відстоювати свої комунікативні права, а саме можливість презентувати і захищати власні цінності, вільно висловлювати думки та вербалізувати ставлення до навколишнього світу й оточуючих людей. Це гармонізує стосунки сторін педагогічної взаємодії, створює умови для їх розвитку та самоактуалізації.

Література

1. Андреева Г.М. Социальная психология / Г.М.Андреева. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 365 с.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. Сост. С.Г. Бочаров / М.М.Бахтин. – М.: Искусство, 1979. – 424 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості: Підручник / І.Д.Бех. – К.: Либідь, 2008. - 848 с.

4. *Братченко С.Л.* Межличностный диалог и его атрибуты // Психология с человеческим лицом: гуманистическая перспектива в постсоветской психологии / Под ред. Д.А.Леонтьева, В.Г.Щур / С.Л.Братченко. – М.: Смысл, 1997. – С.211-222.
5. *Булах І.С.* Значущість цілісної психологічної теорії в консультуванні// Проблеми сучасної психології / І.С.Булах. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2014. – Вип. 26. – С. 69-77.
6. *Булах І.С., Долинська Л.В.* Психологічні аспекти міжособистісної взаємодії викладачів і студентів: навчально-методичний посібник. / І.С.Булах, Л.В. Долинська. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2002. – 116 с.
7. *Волошина В.В.* Психологічні технології підготовки майбутніх психологів: монографія / В.В.Волошина. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015.– 391 с.
8. *Дьяконов Г. В.* Основы диалогического подхода в психологической науке и практике / Г.В.Дьяконов. – Кировоград: “Полиграфия”, 2006. – 602 с.
9. *Емельянов Ю.Н.* Обучение паритетному диалогу / Ю.Н. Емельянов. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1991. – 107 с.
10. *Кант И.* Лекции по этике / И.Кант. — М.: Республика, 2000. — 431 с.
11. *Ломов Б.Ф.* Общение как проблема социальной психологии // Методологические проблемы социальной психологии / Б.Ф.Ломов. – М.: Наука, 1975. – С.124 – 126.
12. *Обозов Н.Н.* Психология межличностных отношений /Н.Н.Обозов. – К.: Лыбидь, 1990. – 192 с.
13. *Просандеєва Л.Є.* Психологічні засади розвитку самоцінності особистості в процесі соціалізації. Дисертація д-ра психол. наук: 19.00.07, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова / Л.Є.Просандеєва. – К., 2012. – 440 с.
14. *Равкин З. И.* Ценностные ориентации как одна из основ стратегии образования и предмет историко-педагогических исследований // Аксиологические аспекты историко-педагогического обоснования стратегии развития отечественного образования / З. И. Равкин. □ М, 1994. □ С. 6 □14.
15. *Сластенин В. А.* Введение в педагогическую аксиологию : [учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед.] / В. А. Сластенин, Г. И. Чижаква. – М. : Изд. центр «Академия», 2003. – 192 с.
16. *Флоренская Т.А.* Диалог в практической психологии: наука о душе / Т.А.Флоренская. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 208 с.

Транслітераційний переклад літературних джерел

1. *Andreeva G.M.* Sotsialnaya psihologiya / G.M.Andreeva. – М.: Aspekt Press, 2004. – 365 s.
2. *Bahtin M.M.* Estetika slovesnogo tvorchestva. Sost. S.G. Bocharov / M.M.Bahtin. – М.: Iskusstvo, 1979. – 424 s. 6. Beh I. D. Vihovannya osobistosti: Pidruchnik / I.D.Beh. – К.: Libid, 2008. - 848 s.
3. *Beh I. D.* Vihovannya osobistosti: Pidruchnik / I.D.Beh. – К.: Libid, 2008. - 848 s.
4. *Bratchenko S.L.* Mezhlchnostnyy dialog i ego atributy // Psihologiya s chelovecheskim litsom: gumanisticheskaya perspektiva v postsovetskoy psihologii / Pod red. D.A.Leonteva, V.G.Shchur / S.L.Bratchenko. – М.: Smysl, 1997. – S.211-222.
5. *Bulah I.S.* Znachushchist tsilisnoyi psihologichnoyi teoriiyi v konsultuvanni // Problemi suchasnoyi psihologii / I.S.Bulah. – Kam'yanets-Podilskiy : Aksioma, 2014. – Vip. 26. – S. 69-77.

6. *Bulah I.S., Dolinska L.V.* Psihologichni aspekti mizhosobistisnoyi vzaemodiyi vikladachiv i studentiv: navchalno-metodichniy posibnik. / I.S.Bulah, L.V. Dolinska. – K.:NPU imeni M.P.Dragomanova, 2002. – 116 s.
7. *Voloshina V.V.* Psihologichni tehnologiyi pidgotovki maybutnih psihologiv: monografiya / V.V.Voloshina. – Vinnitsya: TOV «Nilan-LTD», 2015.– 391 s.
8. *Dyakonov G. V.* Osnovy dialogicheskogo podhoda v psihologicheskoy nauke i praktike / G.V.Dyakonov. – Kirovograd: “Poligrafiya”, 2006. – 602 s.
9. *Emelyanov Yu.N.* Obuchenie paritetnomu dialogu / Yu.N. Emelyanov. – L.: Izd-vo LGU, 1991. – 107 s.
10. *Kant I.* Lektsii po etike / I.Kant. – M.: Respublika, 2000. – 431 s.
11. *Lomov B.F.* Obshchenie kak problema sotsialnoy psihologii // Metodologicheskie problemy sotsialnoy psihologii / B.F.Lomov. – M.: Nauka, 1975. – S.124 – 126. 30. Obozov N.N. Psihologiya mezhlichnostnyh otnosheniy/N.N.Obozov. – K.: Lybid, 1990. – 192 s.
12. *Prosandeeva L.E.* Psihologichni zasadi rozvitku samotsinnosti osobistosti v protsesi sotsializatsiyi. Disertatsiya d-ra psihol. nauk: 19.00.07, Nats. ped. un-t im. M. P. Dragomanova / L.E.Prosandeeva. – K., 2012. – 440 s.
13. *Ravkin Z. I.* Tsennostnye orientatsii kak odna iz osnov strategii obrazovaniya i predmet istoriko-pedagogicheskikh issledovaniy // Aksiologicheskie aspekty istoriko-pedagogicheskogo obosnovaniya strategii razvitiya otechestvennogo obrazovaniya / Z. I. Ravkin. □ M, 1994. □ С. 6 □14.
14. *Slastenin V. A.* Vvedenie v pedagogicheskuyu aksiologiyu : [ucheb. posob. dlya stud. vyssh. ped. ucheb. zaved.] / V. A. Slastenin, G. I. Chizhakova. – M. : Izd. tsentr «Akademiya», 2003. – 192 s.
15. *Florenskaya T.A.* Dialog v prakticheskoy psihologii: nauka o dushe / T.A.Florenskaya. – M.:Gumanit. izd. tsentr VLADOS, 2001.– 208 s.

Ключек Л. В. Ценностно-диалогическая парадигма развития социальной справедливости в педагогическом взаимодействии. В статье обосновывается ценностно-диалогической парадигма развития социальной справедливости в педагогическом взаимодействии, основой которой является объединение ценностного и диалогического подходов. Представляются положения ценностного подхода, согласно которых: человек определяется как высшая ценность, заслуживает на соответствующее ценностное отношение к нему окружения; утверждая себя как ценность, он проявляет ценностное самоотношение, которое обуславливает его ценностное отношение к другому; ценность социальной справедливости есть одной из ведущих ценностей личности педагога, поскольку смыслы педагогической деятельности определяются гуманистическими идеалами. Определяются положения диалогического подхода, согласно которых: диалогические отношения субъектов являются оптимальным условием для их конструктивного взаимодействия; диалог есть способом вербального общения и одновременно феноменом интерсубъектного взаимодействия; в его формате устанавливается психологическое равенство между участниками и происходит двустороннее развивающее влияние, которое проявляется в позитивных изменениях в моральном развитии личности каждого. Представляется авторское понимание ценностно-диалогической парадигмы, которое состоит в том, что достижение социальной справедливости в педагогическом взаимодействии стаёт возможным при условии диалогичности отношений учителей и учеников. Гуманизация этого процесса обеспечивается наличием в структуре морально-ценностной сферы личности педагога ценности социальной

справедливості, которая становиться его личностной ценностью и проявляется в справедливом отношении к каждому без исключения ученику.

Ключевые слова: социальная справедливость, моральная ценность, диалог, intersubъективное взаимодействие, психологическое равенство.

Klochek L. V. Value-dialogical paradigm of social justice in educational interaction. The article proves the feasibility of value-dialogic paradigm of social justice in teaching interaction, based on a combination of value and dialogic approaches. There is the position value approach presented, under which a person is defined as the highest value that deserves an appropriate value attitude to his surroundings; confirming itself as a value, it finds valuable personal attitude that determines its value treatment to another; value social justice occupies a leading place among the values of the individual teacher, because the meanings are defined by educational activities of humanistic ideals. The position of dialogical approach is determined, in which the dialogical relations of subjects appear as the optimal conditions for their constructive cooperation; dialogue is a way of verbal communication and phenomenon of intersubjective interaction based on dialogic orientation of the participants; format dialogic interaction sets the psychological equality between the parties and implements bilateral developmental impact, as reflected in positive changes in the moral development of the personality of each subject interaction. There is the author's understanding of the value-dialogical approach presented, which emphasize that achievement of social justice in educational interaction becomes possible due to the dialogue relations of teachers and students. Humanization of relationship provided by the presence in the structure of moral values of a personality of the teacher, the values of social justice, which becomes its personal value (quality) and appears in the value (equal, impartial, objective) attitude to every student without exception and thus sets the vector moral behavior of the teacher.

Keywords: social justice, moral values, dialogue, intersubjective interaction, psychological equality.

Відомості про автора:

Клочек Лілія Валентинівна – кандидат психологічних наук, доцент, докторант Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, м. Київ, Україна, klochekl55@i.ua

Information about the author:

Klochek L. V. – candidate of Psychology, Associate Professor, Doctoral student of the National Pedagogical University named after M.P. Dragomanova, Kiev, Ukraine, klochekl55@i.ua

Статтю подано до друку 01.06.2017.

УДК 159. 922

© С. Л. Кравчук, 2017

С. Л. Кравчук (м. Київ)

ДО ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ТА НЕКОНСТРУКТИВНИХ ФОРМ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ У ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ СФЕРІ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

Кравчук С. Л. До проблеми дослідження духовних цінностей та неконструктивних форм поведінки молоді у політико-правовій сфері в умовах воєнного конфлікту. В статті розглядається проблема дослідження психологічних особливостей зв'язку духовних цінностей та неконструктивних форм поведінки молоді у політико-правовій сфері в умовах воєнного конфлікту.